

ВІДГУК ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА,
Дзери Оксани Василівни,
доктора філологічних наук, професора,
завідувачки кафедри перекладознавства і контрастивної лінгвістики
імені Григорія Кочура
Львівського національного університету імені Івана Франка
**на дисертацію Вітяка Юрія Миколайовича «СЕМАНТИКО-
ПРАГМАТИЧНА АДАПТАЦІЯ ТВОРУ В ПАРАПЕРЕКЛАДІ»,**
подану до захисту на здобуття ступеня доктора філософії
зі спеціальності 035 Філологія (галузь знань 03 Гуманітарні науки)
у Тернопільському національному педагогічному університеті імені
Володимира Гнатюка

Упродовж останніх десятиліть перекладознавство переживає суттєву зміну дослідницької перспективи. Тривалий час у центрі уваги перебував передусім перекладений текст та його мовна відповідність оригіналові, однак сучасні студії дедалі частіше звертаються до ширшого культурного, соціального й видавничого контексту функціонування перекладу. Одним із найяскравіших виявів цієї гуманізації перекладознавства стало дослідження дієвості — діяльності перекладача, редактора, видавця та інших учасників творення перекладного видання, чия присутність найвиразніше простежується саме у паратекстах. Переклад у сучасному розумінні — це вже не лише трансфер тексту між мовами, а й перенесення в іншу культуру всього комплексу смислів, які формуються взаємодією тексту, паратексту, матеріальної форми книги та діяльності її численних дієвців.

Паратексти вже не розглядаються як периферія, другорядне оформлення книги. Натомість вони дедалі більше осмислюються як особливий простір інтерпретації, у якому формується рецепція твору, окреслюються стратегії його культурної адаптації, конструється образ автора, перекладача й навіть самої культури, яку репрезентує переклад. Дослідження паратекстового виміру перекладу сьогодні належить до найдинамічніших напрямів сучасного перекладознавства, а аналіз взаємодії тексту й паратексту відкриває нові можливості для осмислення перекладу як складного міжкультурного й соціокультурного процесу.

У цьому контексті дисертація **«Семантико-прагматична адаптація твору в параперекладі»** є своєчасним і концептуально новаторським дослідженням, присвяченим одній з найменш опрацьованих проблем сучасного українського перекладознавства. Робота виконана на перетині перекладознавства, літературознавства, семіотики, видавничої справи та соціології перекладу й порушує питання, які лише нещодавно стали предметом активного осмислення у світовій науці.

Актуальність дослідження визначається передусім посиленням уваги сучасного перекладознавства до тих чинників, які формують рецепцію перекладного твору поза межами власне перекладеного тексту. У світовій науці дедалі більшого значення набувають дослідження паратексту, матеріальної форми книги, видавничих стратегій, ролі редактора, художника, маркетолога та

інших учасників творення перекладного видання. Відповідно, звернення дисертанта до концепції параперекладу є своєчасним і відкриває нові перспективи для української науки про переклад.

Особливої ваги дослідження набуває в умовах сучасного українського книговидання, яке активно інтегрується у світовий культурний простір. Переклад дедалі більше постає як результат співпраці багатьох учасників видавничого процесу, а читацьке сприйняття формується не лише текстом перекладу, а й комплексом вербальних і невербальних паратекстових засобів. Осмислення цих процесів є важливим як для розвитку теорії художнього перекладу, так і для вдосконалення практики видавничої діяльності.

Цінність роботи полягає у прагненні дисертанта інтегрувати у вітчизняний науковий простір концепцію параперекладу, розроблену представниками школи Університету Віго, та апробувати її на матеріалі українських перекладацьких практик. Автор не обмежується описом уже відомих положень, а пропонує власне бачення мережі агентів параперекладу, аналізує різні типи паратекстових модифікацій та демонструє можливості застосування цієї концепції до широкого кола художніх творів різних жанрів.

Структура та зміст роботи. Дисертація має чітку та логічно вмотивовану структуру. Вона складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. У вступі обґрунтовано актуальність теми, сформульовано мету й завдання дослідження, визначено його об'єкт, предмет, методологічні засади, наукову новизну та практичне значення.

У першому розділі здійснено ґрунтовний огляд розвитку теорії паратексту та параперекладу, простежено еволюцію відповідного поняттєвого апарату, окреслено місце паратексту в сучасному перекладознавстві, запропоновано авторське визначення поняття «парапереклад» і концепцію мережі його дієвців.

Другий розділ присвячено аналізу конкретних механізмів функціонування параперекладу на матеріалі сучасних художніх перекладів. Особливий інтерес викликають сторінки, присвячені взаємодії перекладача й редактора, функціонуванню коментаря, глосарію, роботі зі штучними мовами, рунічними написами, а також дослідженню окремих нестандартних перекладацьких практик.

У третьому розділі автор переходить до комплексного аналізу паратекстового простору перекладних видань, розглядаючи особливості функціонування промоматеріалів, testimonalів, листів-звернень, обкладинок та інших елементів, які впливають на читацьку рецепцію твору в цільовій культурі. Послідовність викладу матеріалу, логіка переходу від теоретичного осмислення проблеми до її практичного аналізу, а також широкий і різноплановий ілюстративний матеріал забезпечують цілісність дослідження та переконливість авторської аргументації.

Окремо варто відзначити надзвичайно вдало підготовлені додатки. Вони не лише ілюструють окремі положення дисертації, а й становлять самостійну наукову цінність, істотно доповнюючи основний текст роботи та роблячи його аргументацію більш переконливою.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, що містяться в дисертації. Наукові положення, висновки та рекомендації, сформульовані в дисертації, загалом є достатньо аргументованими й базуються

на широкій теоретичній та емпіричній основі. Дисертант опрацював значний масив сучасної літератури, залучив різножанровий корпус художніх творів та їхніх перекладів, а також рукописні матеріали, що значно розширює джерельну базу дослідження.

Позитивної оцінки заслуговує прагнення дисертанта осмислювати переклад у широкому культурному контексті, враховуючи видавничі, соціокультурні, семіотичні та прагматичні чинники формування перекладного видання. Такий підхід демонструє високий рівень наукової ерудиції автора та його здатність працювати у сучасному міждисциплінарному науковому просторі.

Особливо варто відзначити різноманітність проаналізованого матеріалу, що охоплює художні твори різних жанрів, перекладацькі стратегії та різні типи паратекстових практик. Це дозволило авторові не лише підтвердити основні теоретичні положення, а й запропонувати низку власних спостережень щодо функціонування паратексту у сучасній українській перекладацькій традиції.

Загалом дисертація справляє враження завершеного наукового дослідження, яке робить помітний внесок у розвиток сучасного українського перекладознавства, відкриває нові напрями дослідження паратексту та параперекладу й має безсумнівне теоретичне та практичне значення.

Наукова новизна результатів дослідження. Робота є одним із перших в українському перекладознавстві комплексних досліджень, присвячених осмисленню паратексту крізь призму концепції параперекладу. Дисертант не лише систематизує сучасні зарубіжні підходи до вивчення паратекстового простору перекладу, а й здійснює їхню апробацію на матеріалі українських перекладацьких практик, пропонуючи власне бачення можливостей застосування цієї концепції.

Наукову цінність становить прагнення дисертанта концептуалізувати мережу агентів параперекладу, простежити взаємодію перекладача, редактора, видавця та інших учасників формування перекладного видання, а також розглянути паратекст як повноправний чинник семантичної та прагматичної адаптації твору в цільовій культурі.

Новизну роботи посилює широкий спектр досліджуваних явищ — від редакторсько-перекладацької взаємодії, коментарів, глосаріїв і штучних мов до промоматеріалів, testimonalів, листів-звернень, обкладинок та інших складників паратекстового простору. Такий комплексний підхід значно розширює традиційні межі перекладознавчого аналізу й відкриває перспективи подальшого розвитку українських досліджень паратексту та перекладацької дієвості. Важливо й те, що дисертація фактично вводить у науковий обіг новий тип дослідницького матеріалу — перекладацькі рукописи, редакторські правки, промоматеріали, інші елементи паратекстового простору, які традиційно залишалися поза увагою українського перекладознавства.

Теоретичне та практичне значення дослідження. Теоретична цінність дисертації полягає у розширенні поняттєво-категоріального апарату сучасного українського перекладознавства та інтегруванні до нього концепції параперекладу як одного з перспективних напрямів сучасних міжнародних перекладознавчих студій. Робота поглиблює уявлення про взаємозв'язок тексту і паратексту, механізми формування читацької рецепції, роль різних дієвців

перекладу та функціонування перекладного видання як цілісного культурного феномена.

Одним із найцікавіших, на нашу думку, є підрозділ, присвячений коментарю експерта як простору верифікації та критичної рецепції мемуаристики Владислава Шпільмана. Особливо цінним є аналіз виправлення фактичних неточностей, які сприяли формуванню негативного образу українців. Цей матеріал має значний потенціал для подальших досліджень у площині деколоніального перекладознавства, оскільки перекладацький коментар у такому випадку виконує етичну, історіографічну та меморіальну функцію, стаючи інструментом деконструкції усталених наративів.

Практичне значення дослідження визначається можливістю використання його результатів у подальших наукових студіях із художнього перекладознавства, історії перекладу, видавничої справи та рецептивної естетики. Запропоновані автором підходи можуть бути корисними як для перекладачів, редакторів, літературних агентів і видавців, так і при викладанні курсів із теорії та практики перекладу, художнього перекладу, історії перекладу, редагування перекладів і перекладацької критики.

Особливу практичну цінність становлять додатки до дисертації, які містять значний ілюстративний матеріал, наочно демонструють результати проведеного аналізу та можуть слугувати цінним дидактичним ресурсом для підготовки майбутніх перекладачів і дослідників перекладу.

Повнота викладу одержаних результатів. Основні результати дисертаційної роботи викладено у шести одноосібних і одній у співавторстві статтях, опублікованих у наукових фахових виданнях України і семи публікаціях тез наукових повідомлень на науково-практичних конференціях, зокрема й міжнародного рівня.

Узагальнюючи наведене, можемо констатувати, що дисертація Вітяка Юрія Миколайовича виконана на високому науковому рівні, про що свідчить чітко сформульовані ключові проблеми дослідження, високий ступінь обґрунтованості та достовірності наукових положень і висновків, зроблених у ньому, наукова новизна та практична значимість цілого ряду одержаних результатів.

Дискусійні положення та зауваження до дисертації. Загалом позитивно оцінюючи дисертаційну роботу Вітяка Юрія Миколайовича, вважаємо за необхідне звернути увагу на деякі питання, які могли б слугувати предметом подальших наукових досліджень чи певної дискусії під час публічного захисту.

1. Формулювання мети дослідження. Автор визначає її як «означення прагматичного виміру парапекладацьких механізмів представлення твору в цільовій культурі та виявлення семантичних змін, пов'язаних із ними». На нашу думку, таке формулювання потребує певної конкретизації. Не зовсім зрозуміло, який саме зміст вкладено в поняття «прагматичний вимір», оскільки ця категорія не отримує окремого теоретичного визначення і надалі використовується доволі узагальнено. Крім того, практична частина дисертації значною мірою присвячена аналізу дієвості, паратекстових стратегій, взаємодії учасників видавничого процесу та типології паратекстових форм, тоді як семантичні зміни становлять лише один із аспектів дослідження. У цьому зв'язку видається, що сформульована мета лише частково відображає реальний зміст і результати

роботи. Точнішею була б, наприклад, така мета: «з'ясувати роль паратекстових засобів та агентів параперекладу у формуванні рецепції перекладного твору і його культурній адаптації в цільовій культурі».

2. Дискусійним питанням, на нашу думку, є саме **визначення поняття параперекладу**, яке виступає ключовим концептом дисертації. Автор визначає його як дослідницьку парадигму, що осмислює синергетичну єдність перекладеного тексту, його паратекстів, учасників трансферу, дискурсів та умов реалізації перекладу (с. 54). Водночас така дефініція не цілком узгоджується із назвою роботи, де йдеться про семантико-прагматичну адаптацію твору в параперекладі. Якщо парапереклад трактується саме як дослідницька парадигма, виникає питання, яким чином у ньому може здійснюватися адаптація твору. Складається враження, що в подальшому викладі автор фактично використовує поняття параперекладу для позначення паратекстового простору перекладного видання та комплексу пов'язаних із ним практик, а не лише методології їх дослідження. На це вказує і вживання словосполучень «параперекладацькі рішення», «мережа параперекладачів», «параперекладацькі операції». Отже, співвідношення між параперекладом як дослідницькою парадигмою та як об'єктом дослідження потребує чіткішого концептуального розмежування.

3. **Термін «паратекстові форми»** та інші. Дисертант переконливо аргументує доцільність використання терміна «паратекстові форми» (с. 34), однак надалі не завжди послідовно його дотримується. Уже в наступних розділах цей термін функціонує як синонім до понять «елементи паратекстового поля», «паратекстові ділянки», а згодом майже зникає з авторської метамови. З огляду на прагнення автора збагатити український термінологічний апарат, було б бажано витримати послідовність терміновживання протягом усієї роботи.

Крім того, дисертант не завжди пояснює використовувані ним терміни. Так, згадуються принципи еквівалентності й адекватності (с. 17), однак їх зміст не конкретизується. Не розтлумачено також поняття «трансплантаційний прийом» (с. 75). Суперечливим видається твердження, що «еквівалентність певних реалій чи лексичних одиниць посилюється через коментарі» (с. 84), адже реалії традиційно належать до безеквівалентної лексики.

4. **Методологія і термінологія.** Певні питання викликає і методологічний апарат дисертації. Перелік використаних методів загалом відповідає поставленій меті, однак опис окремих із них видається недостатньо конкретизованим. Так, функційний метод фактично використовується як спосіб опису функцій паратексту, тоді як дескриптивний метод охоплює надто широкий спектр різномірних дослідницьких процедур. Не зовсім зрозумілим є також застосування біографічного методу, адже аналіз авторської біографії не становить окремого предмета дослідження. Певний сумнів викликає і використання порівняльно-історичного методу для дешифрування рунічних систем, оскільки йдеться радше про аналіз художньо сконструйованих знакових систем, ніж про історичний розвиток мов.

5. **Автор як учасник досліджуваного процесу.** Надзвичайно цікавим є підрозділ 2.1, присвячений редакторсько-перекладацькій взаємодії під час формування паратекстового поля роману Е. Повіса Мезерса «Каїнова щелепа». Особливу цінність становить залучення перекладацького рукопису та матеріалів редакторської роботи. Водночас саме тут проявляється певна методологічна

дилема. Дисертант є безпосереднім учасником описуваного параперекладацького процесу як перекладач твору, що забезпечує унікальний емпіричний матеріал, однак водночас частково зменшує дистанцію між дослідником і об'єктом дослідження. Через це втрачається інтерсуб'єктивна перспектива стороннього спостерігача, яка дозволила б ще повніше осмислити взаємодію між усіма агентами параперекладу.

6. Дисбаланс між аналізом тексту і паратексту. У підрозділі 2.2. «Трансфер спунеризму: текстові стратегії і параперекладацькі рішення» основна увага, на нашу думку, приділена саме текстовим стратегіям відтворення спунеризму. Параперекладацькі рішення залишаються значно менш різноманітними й фактично зводяться до пояснення самого явища спунеризму в паратексті. Аналогічне враження виникає і під час читання підрозділу 2.3, присвяченого глосарію. Оскільки глосарій артлангу не представлено в перекладі, він фактично переходить із традиційної паратекстової площини у площину самого тексту перекладного видання, що потребувало б окремого теоретичного осмислення.

7. Псевдопереклад. Певні зауваження викликає підрозділ 2.6 Псевдопереклад у параперекладацькій перспективі. Не зовсім зрозуміло, чому частково адаптований переклад твору Дж. М. Баррі «Пітер Пен у Кенсінгтонських садах» автор відносить саме до псевдоперекладу, який у класичному розумінні означає твір, що лише видається перекладом, хоча не має іншомовного оригіналу. У розглянутому випадку, видається, доречніше було б акцентувати увагу виключно на ролі епітексту як усного визнання перекладачки про зміну фіналу твору. Саме ця інформація відкриває перспективу осмислення проблем перекладацької етики, авторської відповідальності та читацької рецепції, а не феномену псевдоперекладу як такого.

8. Англіцизми. Заслуговує підтримки прагнення дисертанта використовувати термін «паратекстовість» замість «паратекстуальність» як вияв розвитку української наукової термінології (с. 25). Водночас певний дисонанс викликає значна кількість англіцизмів і латинізмів, для яких існують цілком природні українські відповідники: тестимоніал, білатеральний рух, астерикс, інтервенція (у значенні «втручання в текст»), рефреймінг, фреймінг тощо. Послідовніше використання українських термінів лише посилює аргументацію автора щодо розвитку національного термінологічного апарату.

9. Оригінальні та перекладні паратексти. У роботі не завжди достатньо чітко розмежовано паратексти оригінального видання, які можуть зберігатися, модифікуватися або вилучатися у перекладі, і нові паратексти перекладного видання, що створюються вже в цільовій культурі. Ця межа інколи стирається навіть у висновках. Так, у висновках до третього розділу (с. 210) поруч аналізуються тестимоніал і лист-звернення, однак не уточнюється, що перший належить до оригінального видання, тоді як другий є авторським зверненням саме до читачів українського перекладу.

10. Список джерел. На нашу думку, список використаних джерел виграв би від чіткішої структуризації. Доцільним було б розмежувати теоретичні праці, ілюстративний матеріал та довідкові видання, що полегшило б навігацію та увиразнило джерельну базу дослідження.

Поза тим, висловлені коментарі та зауваження не є остаточними чи категоричними. Позиції та переконання автора мають право на відстоювання під час захисту дисертації.

Загальний висновок про рівень набуття здобувачем теоретичних знань, відповідних умінь, навичок та компетентностей. За своїм фаховим спрямуванням, науковою новизною й практичною значущістю дисертація Ю.М. Вітяка відповідає спеціальності 035 Філологія, галузь знань 03 Гуманітарні науки. Дисертант повністю виконав освітню та наукову складову підготовки здобувачів третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти й накопичив теоретичні знання, уміння, навички та компетентності, достатні для розв'язання комплексних проблем у царині професійної та дослідницько-інноваційної діяльності, а також опанував методологію наукової діяльності.

Загальна оцінка дисертації і наукових публікацій щодо їхнього наукового рівня з урахуванням дотримання академічної доброчесності та щодо відповідності вимогам. Дисертація *«Семантико-прагматична адаптація твору в парперекладі»* є завершеною науковою працею, в якій її автор, Вітяк Юрій Миколайович, отримав нові науково обґрунтовані результати, що в сукупності розв'язують конкретне наукове завдання, яке має значення для розвитку перекладознавства.

Дисертаційна робота відповідає п. 6–9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. №44 (зі змінами, внесеними згідно з постановами КМ України від 21.03.2022 № 341, від 19.05.2023 № 502, від 03.05.2024 № 507), наказу Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 №40 «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації», затвердженого Міністерством юстиції України 03.02.2017 за №155/30023, а автор роботи – Вітяк Юрій Миколайович – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 035 Філологія.

Офіційний опонент:

доктор філологічних наук, професор,
завідувачка кафедри перекладознавства і
контрастивної лінгвістики імені Григорія Кочура
Львівського національного університету
імені Івана Франка
Оксана ДЗЕРА

Підпис *Дзери О. В.*
ПІДТВЕРДЖУЮ
ВЧЕНИЙ СЕКРЕТАР
ЛЬВІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА
Оксана Дзєра